

köztársaság, a bécsi, a szovjetunióbeli emigráció, a hazatérés, a művészi kiteljesedés számtalan és változatos, de emberileg és íróilag egyetlen egészes rendszerbe dolgozott élményét. A Fészek kávéház levegőjében érlelődő és áporodó gondolatokat, az első nyomtató vers örömet, az antimilitarista-, majd később forradalmi mozgalmak pezsdítő veszedelmeit, az igazi hősiesség érzését. Aztán később a megrendült hit újraépítésének éveit következnek, az „elvezett világ visszaperlésének” időszaka, s mire ezen túljut, hite rendíthetetlenül szilárdul. Élményei az emberi, a kommunista magatartás igazi értelmét előbb kérdésessé teszik, azután meghatározzák: nagy felhívülések és fájdalmas csalódások, küzdelmek és szenvedések, a fehérterror és a személyi kultusz időszakának megpróbáltatásai, Szabó József ezekből a mozzanatokból nagyszerű freskót tud összeállítani, olyan alkotást, mely egyértelműen állítja, hogy az élmények elétté szerveződésének feltétele a tett, a célt látó aktivitás. Aktivitás a forradalomban és a munkatáborban, a mesterségben és a politikában. A szenvedés halál is lehet, Lengyel József szenvedései azonban

életté váltak, s ez az élet lüktet alkotásaiban, ez teszi önéletrajzzá minden szavát, ha filmet ír, ha verset, novellát, regényt vagy riportaszt. Ez teszi művészetét művészté.

Úgy látszik, nagyon távol vagyunk még attól, hogy lezárt életműről beszéljünk, a teljesség azonban használható kifejezés, mert minden buktató, kitérő, minden ellentétes hatás és fordulat a megingathatatlan humanitás tüzeiben egységgé olvad Lengyel József életművében, s ha irányzatok, műfajok, témák változnak is e félszázad folyamán, a tartalom mindvégig ugyanaz marad: az ember hivatásába vetett hit, s az a meggyőződés, hogy az élet minden jelensége csak e hit táplálására való.

„Regényeimnek egyetlen kulcsa van: a kor” — vallja az író a kötet első lapjának élén. De melyik kor? Akik vele együtt éltek át ezt a félszázadot, saját korukat tanulják meg tőle; akik ma születnek, írásaiból a következő félszázad értelmét fogják megtanulni. (Szépirodalmi Könyvkiadó 1966.)

KULCSÁR PÉTER

DIÓSZEGI ANDRÁS: ILLÉS BÉLA

Illés Bélával már fiatalon is csupa érdekes dolog történt — idézi könyvében egy helyt Kárpáti Aurél szellemes paradoxonát Diószegi András —: az író megtalálják történetét. Tegyük hozzá: megtalálja az író kritikáját is, mert „téma” és szerző és könyvbéli találkozás sem véletlen. A *Bevezető* vall erről, ahol Diószegi nemcsak Illésről ad találó jellemzést, hanem nyilvánvalóan saját kritikusi ars poeticáját is megfogalmazza: „Illés Béla a közvetlen szemtanú, az átélő, a résztvevő és a harcosszemszögéből írja történeteit... Az az író, aki csupán szépirodalmat kíván adni, talán ismeri a megszépítő messzeség varázsát, és képes szenvedésszerű, tárgyilagossá epikai objektivitásra. Illés Béla szemtől szembe a sorsfordító történelmi eseményekkel, nem térhetett ki az állásfoglalás elől az életben, s nem tér ki műveiben sem.” Mióta az 1950-es évek legelején Diószegi megírta vaskos szakdolgozatát *Csokonai népiességéről*, s a szegedi írócsoport vezetőségi tagjaként — mint „Csillag- és Irodalmi Újság felelős” — az irodalomtörténet mellett az irodalompolitikába is beleszólt, mindig is az állásfoglalások vállalása jellemezte. Ebben az értelemben törvényszerű találkozás az Illés Béláról szóló könyv:

a magyar szocialista irodalom egyik nesztorának pályaképét olyan kritikussá vázolja fel, aki az utóbbi két évtizedet tekintve, maga is közvetlen szemtanú, átélő, résztvevő és harcoss, akitől mi sem idegenebb, mint a szenvedésszerű. Valóban, a könyv tónusát — a kitűzött célnak megfelelően — a polemikus szenvedély határozza meg. Diószegi elsődleges szándéka nemzeti irodalmi tudatunknak heves kitérítési igénye: valószínűleg rajzát adni a Tanácsköztársaság után alapjaiban átrendeződő nemzeti irodalmi fejlődésnek; végleg beemelni az irodalmi köztudatba a minőségileg új mozzanatot: 1711 és 1849 emigrációi még nem fordították új irányba a magyar irodalomfejlődést, 1919-et követően viszont széthullott a nemzeti irodalom területi integritása, szinte az egész világ lett műhelye irodalmunk új, forradalmi, szocialista irányzata kikovácsolódásának, Illés Béla írói útját e szélesebb összefüggések közepette adja előnkbe a szerző. Elemzéseiben mindenhol az átélő szenvedély, az esztétikai és olvasói élményeket egyaránt közvetíteni képes kritikus szuggesztívitás munkál.

Híven a valahai kettős ágú induláshoz, egyfelől tehát érzékletes, polemikus, friss esszét ír Diószegi, ugyanak-

kor nincs híján könyve az irodalom-történetírói elmélyülésnek sem. Illés Béla műve nemcsak a magyar szocialista irodalom közegébe ágyazottan kerül elemzésre, hanem folyton tágabb viszonyítások „keresztkérdései” nyomán is megvilágosodik. E kérdések feltevésében és megválaszolásában látjuk Diószegi munkájának legfontosabb eredményeit. Mi a helyzet a Jókai—Mikszáth örökség folytatásával? — teszi fel az első fontos kérdést mindjárt a *Bevezető*. Csak a pipáját tartja-e úgy Béla bácsi, mint a nagy fabulázók a csibukot, vagy az anekdotikus ábrázolásmód lényegi jellemzőit tekintve is folytatja hagyományukat? „Illés Béla már beleszületett egy olyan magyar irodalmi hagyományba, amely az egykori Magyarország nem éppen szívderítő korszakairól és embereiről is a humor és az irónia hangján szólt” — válaszol (az anekdota kérdésében némileg talán sommásan) Diószegi, s egyetértésünkkel találkoznak ama fejtegetései is, melyek szerint Illés „életműve a klasszikus epika, a hagyományosnak mondható regényírás formái között bontakozott ki.” Továbbá, hogy művészetének ezen a hagyományos karakterén nem változtatva, Illés a 30-as évekbeli esztétikai felfogás alapján „kiteljesítője lett annak a sajátos magyar nemzeti karakterek között kibontakozott »nagyrealizmus« koncepciónak, amelynek Mikszáth a kezdeményezője, Móricz a csúcsa...” Mindebből logikusan adódnak a pálya második szakaszával kapcsolatos konklúziók. A *Kárpáti rapszódia* és az *Ég a Tisza* realista regényepozát Illés a

Honfoglalás-ban — „a legjobbak történetében” — írta tovább, ahol azonban a nemzeti önvizsgálat keserű igazságai is kimondatnak már, mintegy ellenpontozva a látszólag romantikus ars poeticát.

Jól érzékelteti a könyv, hogy alig van még modern magyar író, aki műveivel és személyiségével annyira beleépült volna a kortárs európai és világirodalom eleven áramába, mint Illés Béla. A mesteri anekdotákban felépített Parnasszus most filológiailag is megfogható istenekkel — a korszak valóban legnagyobb történeti és művészfígúráival — népesül be (makacs kételkedőknek a nagy gonddal szerkesztett remek képanyagot ajánlhatjuk); az életmű pedig a világirodalmi tendenciákkal szembeítve is megméretik. A monarchia utolsó éveivel kapcsolatos háborzongató Illés-írások pl. Hašek, Kafka és Čapek írói világával rokonulnak, a környörtelen kárpátaljai életképek pedig Iszak Babel hasonlatos ogycsszai milliójének felvillantásával nyernek mélyebb értelmezést. S utalhatnánk még a történeti eseményeket megéneklő XX. századi „kalandregény”, a modern háborús irodalom szemléleti alapokon szétváló irányainak jellemzésére vagy más problémákra — Diószegi András könyve e pontokon is biztos támasz, jó kiindulási alap további vizsgálódásokhoz.

És van még egy erénye. Visszateszszük a könyvespolcra — s nyúlunk máris egy Illés Béla-kötetért. (*Szép-irodalmi Könyvkiadó 1966.*)

KOVÁCS SÁNDOR IVÁN

FERENCZY BÉNI

(1890—1967)

Nemrég még hallatlan akaraterejét, a munkához való ragaszkodását csodáltuk. A súlyos betegségből lassan gyógyuló művész újra tanult rajzolni és mintázni — bal kézzel —, hogy ismét alkothasson. S dolgozott, egyre többet.

Halála a magyar művészeti élet súlyos vesztesége, mert vele egyszerűen egy nagyszerű művészcsaládtól kell búcsút vennünk. Apja, Ferenczy Károly a magyar festészet legnagyobbjai közé tartozik, nevéhez fűződik a nagybányai stílus megteremtése. A magyar piktúrára gyakorolt hatása évtizedekig érződött. Nővére, Noémi dekoratív gobelinjei a magyar iparművészetnek ugyancsak legszebb alkotásai közé tartoznak. S a művészettörténet számon tartja öccsét, Valért és nagybátyját, Ferenczy József festőművészt is.

Ferenczy Béni Szentendrén született. 17 éves korában már Nagybányán tanult, majd egy-két év elteltével külföldi tanulmányutak következtek: Firenze, München, Párizs. Tanult többek között a világszerte ismert mesternél, Archipenkónál is. Ebben az időben az impresszionizmushoz állt legközelebb (*Noémi portréja*). — Apja néhány évvel előbb festi legtűzeesebb, a magyar impresszionista festészet talán legszebb vásznait (*Márciusi est, Október*).

Részt vett a Tanácsköztársaság kulturális munkájában is, emiatt annak bukása után emigrációba kényszerült: Bécs, Moszkva, majd ismét Bécs. Ezekben az években a különböző stílusirányzatok szele őt is megérinti, de hosszabb időre nem ragadja meg egy sem.